

Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію?

Катерина Крутій

Аналіз сучасних досліджень свідчить про стійкий науковий інтерес до проблеми інтеграції в освіті (І. Бех, М. Вашуленко, Н.Гавриш, І. Зязюн, В. Ільченко, І.Кіндрат, О. Савченко та інші). Суттєвими в дослідженні проблеми інтегрованого підходу в системі освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі є праці таких науковців, як-от: (К. Белая, І.Кіндрат, М. Лазарєва та ін.).

Поняття «інтеграція» увів у науку Г.Спенсер у 1857 році, зв'язавши його з поняттям «диференціація». Інтеграцію діалектично пов'язано з протилежною тенденцією - розчленованістю і спеціалізацією частин цілого. Якщо інтеграція прагне об'єднати всі елементи, щоб система функціонувала з максимальним ефектом, то диференціація прагне послабити взаємозв'язок між елементами, щоб максимізувати ефективність функціонування кожного з них.

▪ Що таке інтеграція?

Інтеграція (від лат *integratio* – з'єднання, відновлення) є об'єднанням будь-яких елементів (частин) в ціле і процес взаємного зближення [Словник]; об'єднання і структурування неупорядкованих явищ, підвищення інтенсивності взаємодії між елементами системи, впорядковане функціонування частин цілого [2].

У філософському енциклопедичному словнику «інтеграція» визначається як «сторона процесу розвитку, пов'язана з об'єднанням у ціле різнорідних частин і елементів» [12, с. 210].

Прийнятним для трактування сутності інтеграції в педагогіці вважаємо таке визначення: «Інтеграція – це процес взаємодії, ущільнення, уніфікації знань, ... процес, який об'єктивно детермінований взаємопроникненням різних видів матеріально-виробничої та громадсько-політичної діяльності людей, а в своїх більш глибоких засадах – матеріальною єдністю світу, загальним зв'язком, ізоморфізмом структур у якісно різноманітних об'єктах» [7, с.32].

У результаті контент-аналізу наукових джерел, де представлено тлумачення поняття «інтеграція» у різних галузях знань, М. Прокоф'єва виокремлює такі *сутнісні характеристики інтеграції*:

- *як явище*, що має двоєдину природу і виступає, з одного боку, як процес, а з іншого – як результат;
- *як стан цілісності*, що має такі якісні характеристики, як взаємозв'язок, взаємодія і взаємопроникнення, взаємозалежність;

- як процес злиття в єдине ціле раніше диференційованих елементів, що приводить до нових якісних і потенційних можливостей цієї цілісності, а також змін властивостей самих елементів;
- як якості функціональної умови існування і рівноваги системи, а також механізму її розвитку [10].

Наведені поняття інтеграції у філософській, загальнонауковій та психолого-педагогічній літературі доповнюють одне одного, та в кожному конкретному випадку, зокрема, в межах дошкільної освіти, слід розглядати інтеграцію або як процес об'єднання, або як результат, визначати характерні елементи (частини) та умови реалізації. Відтак, у контексті пропонованої концепції розглядаємо інтеграцію як *природний динамічний процес, що охоплює взаємопроникнення та взаємозв'язок елементів, розділів та освітніх напрямів на основі системного і всебічного розкриття процесів і явищ, спрямованих на забезпечення цілісності знань та умінь.*

▪ **Інтегрований підхід як стрижень здійснення ідей взаємозв'язку і взаємодії**

Визначимось із термінологією.

Відіменникові прикметники *інтегративний* — *інтеграційний* і віддієслівні *інтегрований* — *інтегрувальний* мають різні значення і різну лексичну сполучуваність.

Сучасна мовна практика засвідчує розрізнення цих слів, а отже, й вироблення характерної і відмінної для кожного з них лексичної сполучуваності.

- *Інтегративний* (фіксується в словниках з 90-х років ХХ ст.) дедалі частіше позначає «суцільний, цілісний предмет або явище».
- *Інтеграційний*, — «той, що стосується до інтеграції, об'єднувального».
- *Інтегрований* — це «комплексний; той, що ґрунтується на об'єднанні», тобто той, якого інтегрували, який зазнав дії інтегрування.

У мові ЗМІ вживають прикметник *інтегрувальний*, який позначає частіше ті явища, які «самі інтегрують, діють як об'єднувальні чинники». Це слово нове, не кодифіковане лексикографічними виданнями, не має традиції вживання в літературній мові.

Проте його словотвірна модель відповідає законам української мови.

Отже, *користуємось терміном «інтегрований»*, використовуючи його в значенні «комплексний», або той, що ґрунтується на об'єднанні.

«Енциклопедія освіти» визначає інтегрований підхід в освіті як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, коли результатом цього підходу в педагогіці можуть бути цілісні знання різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу з тієї чи іншої

освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми [3, с. 356].

Інтегрований підхід є стрижневим і відображає здійснення ідей взаємозв'язку і взаємодії в будь-якому з компонентів освітнього процесу відповідно до тих чи інших цілей і завдань освіти, що веде до підвищення рівня його цілісності.

Отже, *інтегрований підхід в освіті* – це підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність.

Результатом інтегрованого підходу можуть бути цілісність знань різних видів – цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі, напряму; предмета, курсу, розділу, теми.

Зазначений підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань [3, с. 356].

Відтак, інтеграція може розумітися як інтегрований процес, що веде до інтегрованого продукту, коли досягається новий рівень системної цілісності об'єктів, що виявляють системні властивості цілого.

Інтегрований підхід означає *реалізацію принципу інтеграції* в будь-якому компоненті освітнього процесу, забезпечує його цілісність і системність.

На думку М.М. Подд'якова, Р.М. Чумичової та ін., діти більш глибоко усвідомлюють зміст, якщо його представлено в різноманітних зв'язках і відношеннях, тому використання інтеграції доцільно і ефективно.

Інтегрований підхід до дошкільної освіти полягає в:

- реалізації як пріоритетних цілей і завдань виховання і розвитку особистості на основі формування цілісних уявлень про довкілля;
- здійсненні не тільки змістовних, а й формальних цілей і завдань виховання і розвитку;
- посиленні зв'язків компонентів змісту різних розділів освітньої комплексної або парціальної програми (міжвидова інтеграція) і всередині розділів (внутрішньовидова інтеграція);
- взаємодії методів і прийомів виховання і навчання (методична інтеграція);
- синтезі видів дитячої діяльності;
- упровадженні інтегрованих форм організації навчання: інтегрованих занять, циклів занять, освітніх ситуацій, освітніх подорожей, тематичних днів тощо, що мають складну структуру.

▪ *Обґрунтування концепції інтеграції змісту дошкільної освіти*

Філософським обґрунтуванням концепції інтеграції змісту дошкільної освіти є інтеграція наук, так як саме наукове знання є фундаментом формування змісту освіти на всіх його щаблях, виокремлюються особливі форми, процеси, рівні, напрями, способи інтеграції та деякі інші властивості. У філософії інтеграція розуміється як сторона процесу розвитку, яка пов'язана з об'єднанням в ціле раніше різнорідних частин і елементів. Процеси інтеграції можуть мати місце в межах уже сформованих систем - у цьому випадку вони ведуть до підвищення рівня її цілісності й організованості, так само, як і при виникненні нової системи з раніше незв'язаних елементів [8]. Окремі частини інтегрованого цілого можуть володіти різним ступенем автономії. У ході процесів інтеграції в системі збільшується обсяг та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між елементами, зокрема надбудовуються нові рівні управління.

Отже, інтеграція - це перехід кількості в якість.

Психофізіологічною основою інтеграції, на думку фізіологів І.М. Сеченова, І.П. Павлова і психологів Н.О. Менчинської, О.М. Леонтьєва та ін., є закономірність функціонування вищої нервової діяльності - утворення тимчасових нервових зв'язків, що виникають під безпосереднім впливом предмета дійсності або словесних подразників на органи чуття. Психофізіологічне обґрунтування механізму оволодіння знаннями і процесу їх інтеграції представляється можливим на основі двох психологічних концепцій - теорії поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін, О. М. Леонтьєв, Н.Ф. Талізїна) і асоціативно-рефлекторної природи розумової діяльності (О.М. Кабанова-Меллер, Н.О. Менчинська).

Психологічним обґрунтуванням інтеграції змісту дошкільної освіти виступають: концепція розвивального навчання як стратегія сучасної освіти, що розроблена на основі положень Л.С. Виготського (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін); теорія ампліфікації (збагачення) розвитку особистості дитини, розроблена на основі досліджень О.В. Запорожця, положення про дві тенденції в розумовому розвитку дошкільників М.М. Поддякова.

Повніше поняття інтеграції в педагогіці дає В.С. Безрукова. На її думку, *педагогічна інтеграція* - вища форма взаємозв'язку (розділів освіти, етапів освіти), якій притаманна нерозривність компонентів, нова об'єктивність, монооб'єкт, нова структура, нова функція, що вступають у зв'язок об'єктів [1].

Педагогічна інтеграція реалізується посиленням взаємозв'язків усіх компонентів освітнього процесу: цілей, завдань, форм організації, змісту тощо.

Спираючись на вихідне визначення педагогічної інтеграції (В.С. Безрукова), з огляду на розуміння сучасного процесу навчання як формування таких знань, умінь і навичок, які спрямовані на формування різних якостей особистості, запропонуємо робоче визначення.

Інтегроване навчання дітей дошкільного віку - це процес, побудований на посиленні взаємозв'язків усіх його компонентів (змісту освітніх напрямів, що відображає в тій чи іншій мірі цілісну картину Всесвіту в його природних взаємозв'язках і взаємозалежностях), і спрямований на розвиток і виховання особистості дитини за допомогою формування знань, умінь і навичок.

▪ *Інтеграція як дидактичний принцип*

Під принципом інтеграції розуміється стан пов'язаності, взаємопроникнення і взаємодії окремих освітніх галузей, що забезпечують цілісність освітнього процесу.

Потрібно також підкреслити важливість не тільки інтеграції змісту дошкільної освіти, а й організаційних форм (занять, освітніх ситуацій та подорожей, гри), у яких тією чи іншою мірою будуть інтегруватись і різні види дитячої діяльності.

Інтеграція, будучи дидактичним принципом, вимагає навмисного і послідовного включення взаємозв'язків освітніх напрямів (ліній) в освітній процес ДНЗ.

У практиці дошкільної освіти принцип інтеграції реалізується шляхом:

- інтеграції в змісті пропонованого дітям матеріалу з метою розкриття сутності понять (освітні напрями, лінії, специфічні види дитячої діяльності з освоєння освітніх галузей тощо);
- інтеграції методів навчання з метою всебічного розгляду понять і явищ;
- інтеграції теорії і практики з метою практичного використання набутих знань, умінь і навичок;
- розвитку інтегративних якостей особистості дитини як результату дошкільної освіти, а також основи базової культури дитини дошкільного віку;
- інтеграції різних типів організацій (дошкільної, додаткової освіти, соціокультурних центрів, бібліотек, клубів, гуртків і секцій тощо) і центрів для дітей дошкільного віку, які надають різні можливості для розвитку та забезпечують позитивну соціалізацію дошкільників.

Для характеристики інтеграційних процесів сучасна наука користується *різноманітними класифікаціями*: за *формами, типами, видами, стадіями, функціями, чинниками, способами* тощо.

Коротко схарактеризуємо кожен класифікацію.

- ❖ У практиці дошкільних навчальних закладів на різних історичних етапах використовувалися різні *форми інтеграції*. Зокрема, за ступенем щільності і стійкості зв'язків між об'єктами, які вступили в інтеграцію, знайомі такі її форми: узагальнення - зближення, співвіднесення матеріалу; комплекс - упорядкування відношень між провідними інтегрованими об'єктами, за допомогою виокремлення базисного, визначеного; система -

створення цілісного новоутворення з появою принципово нових якостей; синтез - повне злиття, що не розкладається далі.

❖ До *типів* реалізації принципу інтеграції можна віднести: інтеграцію на рівні змісту та завдань освітньої роботи; інтеграцію до способів організації та оптимізації освітнього процесу; інтеграцію видів дитячої діяльності.

❖ У науковій літературі виділяють такі *види інтеграції*: міжпредметна інтеграція (міждисциплінарна); внутрішньопредметна інтеграція (внутрішньодисциплінарна); інтеграція дидактичних принципів; взаємодія методів і прийомів виховання й організації безпосередньої освітньої діяльності дітей (методична інтеграція); інтеграція різноманітних видів дитячої діяльності (ігрової, навчальної, художньої, рухової, елементарно-трудова); запровадження інтегрованих форм організації спільної діяльності дорослого і дітей та самостійної діяльності дошкільників тощо. Я ще читала про тематичну інтеграцію — об'єднання матеріалу за темою (наприклад, вивчаємо все про космос). Куди її? Чи не треба?

❖ Інтегрований процес носить послідовний характер і охоплює такі *стадії*, як-от: абстрагування від структурно упорядкованих, але роз'єднаних навчальних матеріалів, хоча і пов'язаних функціонально; їх узагальнення та комплексування; об'єднання компонентів у формі міжпредметних зв'язків, конгломерації або синтезу; систематизація.

❖ Інтеграція в освіті виконує такі *функції*: освітню, виховну, розвивальну, психологічну, методологічну, організаційну.

❖ Одним із *чинників інтеграції* є освітні напрями, які виступають засобом організації цілісного освітнього процесу в ДНЗ. Зміст програми, за якою працює ДНЗ, охоплює сукупність освітніх напрямів, які забезпечують формування культури інженерного мислення і розвиток дітей із урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Термін «освітній напрям», з одного боку, дозволяє конкретизувати наповнюваність основних напрямів формування культури інженерного мислення в дітей, з іншого боку, не порушує принцип інтегративності змісту дошкільної освіти.

❖ Визначають також такі *способи інтеграції за співвідношеннями рівності між компонентами*: «склеювання», «симбіоз», «розмивання», «підпорядкування», «зняття», «ретрансляційне сполучення».

Розглянемо більш докладно способи інтеграції за співвідношеннями рівності між компонентами. За М. Лазаревою [8], яка детально подала класифікацію цих способів, *найслабша ступінь інтегрованості змісту характеризується способом «склеювання»*. Цей спосіб передбачає поєднання компонентів, що мають загальну тематичну спрямованість. Компоненти розташовані послідовно, способи діяльності різні, що не інтегруються, на етапі формування задуму компоненти також не збігаються. У програмних завданнях відображено зміст всіх компонентів без пріоритетів. Завдань загального характеру практично немає, в основному мають місце специфічні для будь-якого змісту завдання.

Заняття, сконструйовані у такий спосіб, громіздкі, зтягнуті в часі і демонструють своїм змістом не найкращий дидактичний зразок. Прикладом можуть служити деякі комплексні заняття. Графічно структура такого інтегрованого заняття виглядає так: 1, 2 - компоненти структури інтегрованого заняття (див. рис.1).

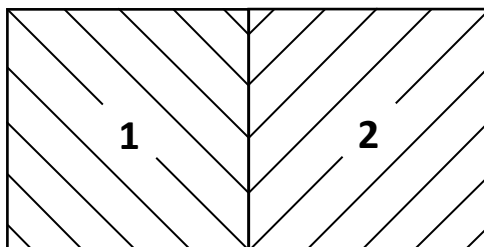

Рис. 1. Графічна модель інтегрованого заняття способом «склеювання»

Наведемо приклад. Так, часто-густо в групах молодшого віку вихователі «склеюють» два заняття: формування елементарних математичних уявлень (далі - ФЕМУ) і малювання, або ліплення. Але ж під час виконання завдань діти використовують різні способи дії, що не сприяє засвоєнню необхідних умінь. «Склеюванням» є також заняття з ФЕМУ та фізичної культури. Вихователі чомусь упевненні, що якщо діти рухаються під «раз-два-три», то це і є інтеграція із заняттям з математики...

Наступним способом інтеграції змісту заняття на основі рівноправних відношень між компонентами структури є спосіб «симбіоз». За такого способу взаємодії компоненти змісту збігаються на етапі формування смислу майбутнього завдання, що дозволяє розцінювати ступінь взаємопроникнення як взаємодії середньої сили.

У змісті утворюється певне загальне інформаційне поле, яке вирішує загальні для обох компонентів освітні завдання [8]. Разом із тим у програмних завданнях поряд із загальними завданнями є спеціальні, які вирішуються на матеріалі змістових елементів кожного компонента. Графічне зображення структури інтегрованого заняття на основі способу «симбіоз» подано на рис. 2 (1, 2 - компоненти структури).

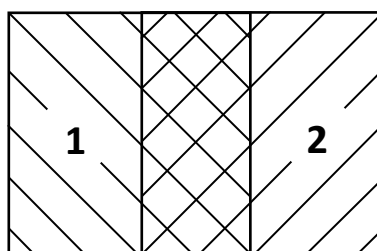

Рис. 2. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «симбіоз»

Наведемо приклад. Інтегрування занять із ФЕМУ та аплікації. Спеціальним завданням може бути рахування ялиночок та визначення їх кількості цифрою на ФЕМУ, на аплікації – наклеювання ялиночок за

визначеною цифрою та шишок (збільшення кількості на «1»).

Спосіб «розмивання» є найвищим за силою інтеграційних процесів способом організації структури заняття. Зберігаються відношення рівності, зміст компонентів настільки поєднано, що самі компоненти виокремлюються тільки шляхом наукового аналізу змісту. Як правило, за такого способу інтеграції зміст занять конструється на основі інтеграції наук, мистецтв. Графічне зображення структури інтегрованого заняття на основі способу «розмивання» подано на рис. 2 (1, 2 - компоненти структури).

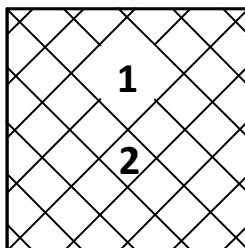

Рис. 3. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «розмивання»

Наведемо приклад. До занять з інтегрованим способом «розмивання» відносяться заняття з екологічного виховання дошкільнят, заняття з фольклорним змістом. Досвід розробки змісту таких занять накопичено в сучасній методичній літературі. Для цього виду занять характерна наявність тільки загальних завдань, які завдяки однорідності роблять їх схожими на одновидові [8]. При конструюванні занять за способом «розмивання» створювати зв'язки між компонентами немає сенсу, оскільки вони спочатку представлені в самій науці, мистецтві. Отже, ступінь цілісності змісту найвища.

Далі розглянемо інтегровані заняття, в структурі яких компоненти нерівноправні. *За ступенем взаємопроникнення компонентів спосіб «підпорядкування» є взаємодією середньої сили.*

У структурі інтегрованого заняття за цим способом зв'язку можна визначити стрижневий компонент (основний) і другорядний (додатковий). Другорядний компонент відіграє службову роль по відношенню до стрижневого, підвищує ступінь цілісності. У програмних завданнях мають місце загальні завдання, завдання специфічні, які торкаються стержневого компоненту, а також завдання, які вирішуються на основі змісту додаткового компонента. Під час розробки програмних завдань, у першу чергу, вказуються специфічні завдання, які вирішуються на основі стрижневого компонента, потім загальні завдання, і, нарешті, завдання, засновані на змісті другорядного компонента. Така субординація пояснюється пріоритетом стержневого компонента, нерівністю складових структуру частин. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «підпорядкування» подано на рис. 4 (1 – стрижневий компонент, 2 – другорядний компонент).

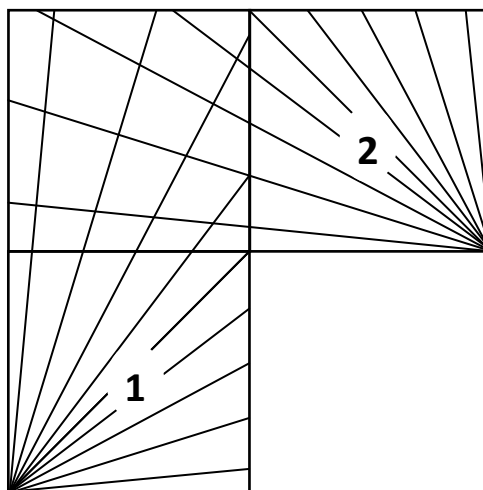

Рис. 4. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «підпорядкування»

Наведемо приклад. Цей спосіб відносин між компонентами часто використовується у процесі розробки інтегрованих занять у сучасній методичній літературі (К. Крутій, О. Ушакова та ін.). Виокремлення структурних компонентів у змісті таких занять нескладно в зв'язку з їх помітною нерівністю і наявністю досить значного специфічного змісту кожного.

Наступний спосіб інтеграції за М. Лазаревою, отримав назву «зняття». Він характеризується тим, що один компонент (стрижневий) як би поглинає, асимілює інший (допоміжний). Ззовні таке інтегроване заняття дуже нагадує одновидові, проте можна виокремити допоміжний компонент, який підвищує ступінь цілісності будь-якого фрагмента стрижневого змісту.

Програмні завдання такого виду інтегрованих занять відображають, як і при способі «підпорядкування», у першу чергу, зміст специфічного стрижневого компонента, а потім - частину загального змісту. Допоміжний компонент змісту не вирішує своїх специфічних завдань. Графічно структуру інтегрованого заняття за таким способом інтеграції «зняття», представлено на рис. 5, де: 1 – стрижневий компонент, 2 – другорядний (допоміжний) компонент.

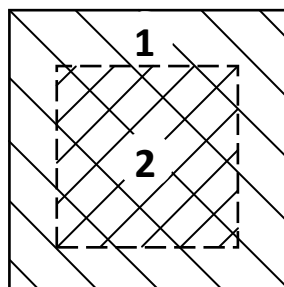

Рис. 5. Графічна модель інтегрованого заняття за способом інтеграції «ЗНЯТТЯ»

Заняття за таким способом інтеграції часто зустрічаються в сучасних освітніх комплексних програмах («Дитина в дошкільні роки», «Дитина» та ін.).

«Ретрансляційне сполучення» - наступний спосіб інтеграції змісту занять – є зворотною, перевернутою моделлю заняття, за способом структурованого як «зняття». Стрижневий і допоміжний компоненти нібито міняються місцями. Зміст допоміжного компонента є засобом вирішення програмних завдань стрижневого компонента. Такий спосіб інтеграції можливий за умов інтегрування способів діяльності [8].

Наведемо приклад. В основному це заняття з математики, програмні завдання яких вирішуються засобами інших видів діяльності. Специфічним є те, що в першу чергу, плануються завдання, специфічні для стрижневого компонента змісту, а потім вже спільні завдання на основі взаємодії обох компонентів. Відсутні програмні завдання, специфічні для допоміжного компонента, вони поглинені загальними завданнями заняття. На погляд М. Лазаревої, при ретрансляційному сполученні допоміжний компонент повинен бути привабливим, із емоційним змістом (технологія «едьтейнмент»), створювати інтерес до стрижневого змісту. В інтегрованому занятті гра може виступати в якості інтегрувального чинника, що дозволяє забезпечити взаємопроникнення компонентів змісту навчальної діяльності [8].

Графічну модель інтегрованого заняття способом «ретрансляційного сполучення» компонентів змісту представлено на рис. 6, де 1 – стрижневий компонент, 2 – другорядний (допоміжний) компонент.

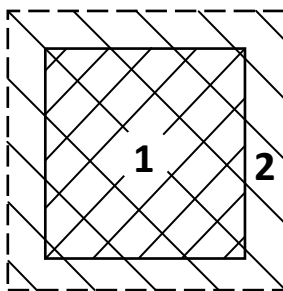

Рис. 6. Графічна модель інтегрованого заняття способом «ретрансляційного сполучення»

«Ретрансляційне сполучення» як спосіб інтеграції змісту різних розділів навчальної діяльності має рідкісне застосування, так як у разі використання будь-якої діяльності в якості стрижневого компонента жоден інший навчальний матеріал не здатний повною мірою самостійно вирішити завдання творчого розвитку особистості без включення специфічних способів зображення [8]. У структурі заняття за цим способом інтеграції будь-яка діяльність може виступати в якості допоміжного компонента.

Отже, *способом інтеграції називаємо об'єктивну характеристику структури інтегрованого заняття*, яка, з одного боку, відображає тип відношень між компонентами структури, а з іншого, визначає силу взаємодії цих компонентів. Аналіз відношень між компонентами структури дозволив визначити два основних типи: відношення рівності та відношення нерівності.

**▪ *Інтегрований освітній процес
як спеціально організована взаємодія дитини і дорослого***

Під освітнім процесом у ДНЗ розуміємо цілеспрямований процес розвитку дитини в результаті її активної життєдіяльності, у певним чином організованих умовах і взаємодії з педагогічними працівниками, батьками й з однолітками.

Перехід до інтегрованого освітнього процесу є нагальною потребою сьогодення, що обумовлено модернізацією дошкільної освіти та психофізіологічними особливостями сучасних дошкільників, їхніми соціокультурними запитами.

Інтегрований освітній процес у ДНЗ – це цілеспрямований і систематичний процес об'єднання освітніх напрямів під час спеціально організованої взаємодії педагогів і вихованців, спрямований на вирішення освітніх завдань на основі інтеграції змісту освіти та видів дитячої діяльності.

Отже, запроваджуючи інтеграцію в освітній процес ДНЗ, *необхідно враховувати ще й вікові особливості дітей дошкільного віку:*

- поведінка і діяльність дошкільника є «ще недостатньо диференційованим цілим» (Л. Виготський);
- «схоплювання» цілого раніше частин, дозволяє індивіду (в дитячому віці) «відразу», інтегрально бачити предмети очима всіх людей ...» (В. Давидов);
- «перш ніж знання про цілісність світу буде оформлено в системі теоретичних понять дитини, вона повинна відтворити рухливий інтегральний образ дійсності на рівні уяви» (В. Давидов, В. Кудрявцев);
- «діти не рівні у своїх здібностях, але рівні у своїх можливостях» (Є.Шулешко);
- для дошкільників є характерним домінування процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу) (М. Подд'яков, О. Подд'яков);
- в умовах інтегрованого підходу взаємопроникнення й систематизація знань дітей, становлення в них цілісної та багатовимірної картини Всесвіту, розвиток пізнавальних здібностей, гнучкого мислення, умінь і навичок відбуваються ефективніше, тому для цієї вікової категорії органічним є інтегрований підхід до змісту освіти (К.Крутій).

Побудова інтегрованого освітнього процесу ДНЗ можлива з урахуванням таких умов:

- об'єкти дослідження повинні або збігатися, або бути досить близькими;
- в інтегрованих освітніх напрямках використовуються однакові або близькі методи навчання;
- інтегровані напрями будуються на загальних закономірностях, загальних теоретичних концепціях.

Такий підхід дозволяє відійти від сформованої навчально-дисциплінарної моделі навчання дітей дошкільного віку. А саме:

- здійснювати переходи між раніше розгалуженими галузями знань і, отже, створювати нові освітні напрями, що дають цілісну, а не мозаїчну картину Всесвіту; Виходить неперервна пізнавальна діяльність дітей з плавними переходами від однієї форми до іншої без чіткого часового обмеження частин.
- подолати протиріччя: між біологічною та соціальною програмами розвитку дитини;
- гнучко реалізовувати в режимі дня різні види дитячої діяльності, скоротити кількість занять у цілому і їх загальну тривалість;
- пробудити внутрішній потенціал дитини до набуття знань, стимулювати пізнавальну активність дитини.

Під інтеграцією змісту дошкільної освіти розуміється стан (або процес, що веде до такого стану) пов'язаності, взаємопроникнення і взаємодії окремих освітніх галузей, що забезпечує цілісність освітнього процесу в ДНЗ. *Зміст дошкільної освіти* реалізується в комплексних освітніх та парціальних програмах, перспективно-календарному плануванні, у методах і засобах навчання, організаційних формах навчання, а також в умовах, які сприяють активній творчій пізнавальній діяльності дітей та їхньому розумовому розвитку.

Інтеграцію здійснено вдало, якщо кордони злиття напрямів не помітні, гармонійно наскрізно перехрещуються. З метою подолання можливості «не перехрещування» компонентів змісту освіти та створення цілісності є сенс ввести т.з інтегрувальні чинники загального та предметного плану.

Інтегрувальний чинник - це компонент освітнього процесу, який слугує підґрунтям для об'єднання різнобічного змісту в єдине ціле і посилення його розвивальної спрямованості.

До інтегрувальних чинників загального плану слід віднести: тема, мета та завдання; активний характер змісту; інтелектуальні технології (ТРВЗ, технології В.Воскобовича, ігри В.Кайє та ін.); гра; освітні ситуації; регіональний та екологічний компоненти.

До інтегрувальних чинників предметного плану відносяться художні образи, уявлення про предмети, об'єкти, явища довкілля, які є спільним «інтегративним ядром», отже, об'єднуючими для всіх компонентів інтегрованого змісту.

Формами організації інтегрованого навчання в сучасних ДНЗ є: інтегровані заняття (у тому числі комплексні, тематичні, домінантні тощо), інтегрований (тематичний) день, інтегрований цикл.

Якщо проаналізувати планування освітньої діяльності в практиці роботи ДНЗ, то частіше за все можна віднайти таке відображення напрямів інтеграції освітнього процесу:

- інтеграція за лінією взаємодії різних учасників освітнього процесу (педагоги, психологи, батьки) в організації видів дитячої діяльності (вісь X);
- інтеграція змісту занять із дітьми (вісь Y);
- інтеграція на рівні цілей і завдань, форм і методів розвитку, навчання і виховання (вісь Z).

На жаль, такий підхід не відповідає сучасним поглядам науковців. Цей стан інтеграції більш схожий на різнокольорове багатошарове желе, коли кожен шар застигає та розглядається як самостійний прошарок, хоча ззовні це виглядає іноді навіть креативно.

На мій погляд, саме так зазвичай вихователі «складають» інформацію в мозок дитини, коли кожен шар існує нібито і сам по собі, але склеєний з іншим лише зусиллями дорослого.

Пропоную уважно подивитись на намальоване дерево. Уявімо, що стовбур - нервовий шлях, а гілки – це маленькі стежинки.

Як відбувається «активація» нових поверхів мозку? Цей процес залежить від мієлінізації.

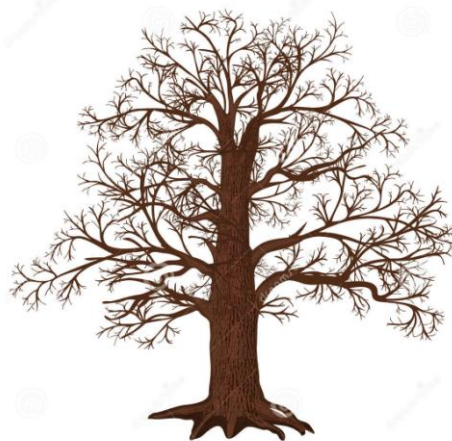
Мієлінізація - це покриття жиропротеїновою оболонкою (мієліном) нервових шляхів.

Чим частіше нервовий шлях використовується, тим більше мієліну додається.

Чим товще мієлінова оболонка, тим швидше нервовий імпульс або сигнал проходить по нервовому шляху.

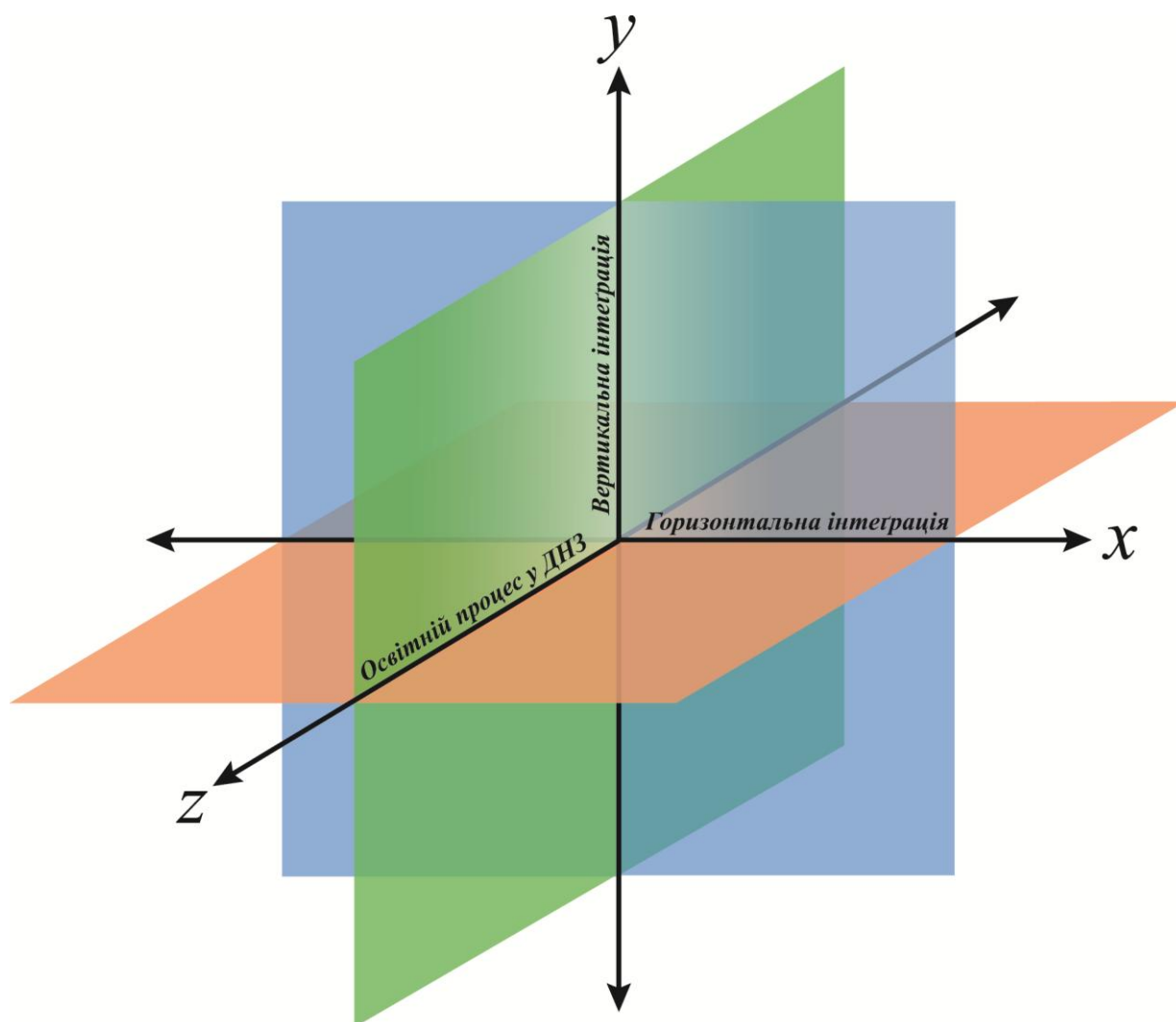
Це не відбувається автоматично.

Ми самі мієлінізуємо наші нервові шляхи, коли використовуємо їх. Рухи, в поєднанні з відчуттями (інформацією від наших органів почуттів), необхідні для побудови міцних нервових шляхів і зв'язків.

Отже, саме інтеграція змісту дошкільної освіти може забезпечити мієлінізацію нервових шляхів дитини, сприяти стимулюванню пізнавальних та творчих здібностей.

Далі пропоную модель інтеграції змісту, видів діяльності та освітніх напрямів у ДНЗ (рис. 1), яка, на мою думку, ще не є активно використовуваною в практиці роботи ДНЗ, проте найбільш суттєво розкриває можливості інтегрованого підходу.

Мал. 1. Інтеграція змісту, видів діяльності та напрямів у ДНЗ
(автор ідеї – проф. К. Крутій)

Вісь X - горизонтальна інтеграція – види дитячої діяльності (ігрова, продуктивна, комунікативна, пізнавальна, дослідницька, перетворювальна, образотворча, музична тощо).

Вісь Y - вертикальна інтеграція - освітні напрями комплексної або STREAM - програми (науки, технології, читання та письмо, інжинірінг, мистецтво, математика).

Вісь Z - освітній процес у ДНЗ: спеціально організоване навчання у

формі занять; спільна партнерська діяльність дорослого з дітьми (освітні ситуації, подорожі); вільна самостійна діяльність самих дітей.

Потрібно також назвати змістові та формальні цілі, які властиві інтегрованому навчанню дошкільників.

До змістовних цілей інтегрованого навчання дошкільників віднесено (за М.Лазаревою):

- формування цілісної картини Всесвіту (пріоритетна мета);
- забезпечення більш ефективного формування знань, умінь і навичок з кожному напрямку (лінії, розділу) комплексної програми, яке ґрунтується на укрупненому та ущільненому змісті інтегрованого навчання;
- посилення діяльнісної основи засвоєння змісту освіти;
- стимулювання розвитку пізнавальної сфери (пізнавальної активності, потреб, інтересів тощо);
- забезпечення єдності чуттєвого і раціонального в пізнавальній діяльності;
- стимулювання творчих здібностей;
- посилення виховної спрямованості процесу навчання (гуманізація, екологізація тощо) [8].
- зв'язок отриманих знань з навколишнім життям дітей, так легше показати дітям зв'язок науки з практикою, навички використовувати у своїй повсякденній діяльності отримані знання;

До формальних цілей інтегрованого навчання віднесено такі:

- зменшення навчального навантаження на дитину за умов збереження якості освіти;
- перерозподіл пріоритетів (виховні та розвивальні цілі є домінуючими);
- ущільнення змісту передбачає обов'язкове дотримання норм тривалості навчальних занять;
- уникнення дублювання змісту освіти;
- виконання функції здоров'язбереження дітей під час навчальної діяльності.

Отже, ми розглянули можливості інтеграції змісту дошкільної освіти, де кожна вісь (X, Y, Z – див. модель) перетинає іншу і має своє місце і результат в освітньому процесі ДНЗ. Вибір горизонтальної чи вертикальної інтеграції або всього освітнього процесу в ДНЗ – це справа як одного вихователя, так і всього педагогічного колективу.

І ще раз наголошу – *не може один вихователь охопити весь потенціал можливостей інтеграції.*

Зокрема, визначу трирівневу інтеграцію:

- на рівні управління ДНЗ;
- на рівні методичного забезпечення;
- на рівні інтеграції навчальної діяльності.

• *На рівні управління ДНЗ* – це практичне забезпечення з боку керівництва реалізації принципу інтеграції основних напрямів розвитку дитини (фізичний, соціально-особистісний, пізнавально-мовленнєвий, художньо-естетичний). На цьому рівні відбувається об'єднання в одне «ціле» різних елементів (частин), об'єднання понятійних категорій різних напрямів розвитку дитини, що робить освітній процес більш цікавим і змістовним.

• *На рівні методичного забезпечення* - це практичне забезпечення з боку старшого вихователя інтеграції освітніх напрямів, коли встановлюються зв'язки між цілями і завданнями одного освітнього напрямку і цілями та завданнями інших освітніх напрямів.

• *На рівні інтеграції навчальної діяльності* – це практичне вирішення інтегрованих завдань у ході спільної з педагогом діяльності, коли дитина за допомогою дорослого, «притягує» ланцюжки асоціативних зв'язків і виокремлює якусь ознаку не саму по собі, а в системі інших властивостей і зв'язків інтегрованих освітніх напрямів, що є ґрунтом для узагальнення. Процес виокремлення істотних ознак відбувається тим успішніше, чим ширше орієнтування дитини в цьому освітньому напрямі [5].

Інтегроване завдання – це найменша одиниця реалізації принципу інтеграції в освітньому процесі, в якій інтегруються зміст і дії, елементи різних видів діяльності. Інтегровані завдання забезпечують злиття різних видів діяльності з метою активізації потенційних можливостей дитини.

▪ ***Вимоги до інтегрованих занять***

У кожному ДНЗ доцільно проводити роботу над створенням системи інтегрованих занять, оскільки вони вирішують не безліч окремих завдань, а їхню сукупність. Форми проведення заняття можуть бути різні, але в кожному має бути достатньо матеріалу для вправлення «діяльних сил» (І.Г. Песталоцці) дитини, отриманих нею від природи.

Інтегроване заняття – це особливим чином організована елементарна навчальна діяльність дошкільнят, зміст якої має складну структуру, що охоплює кілька різних компонентів, характеризується визначеними відношеннями і силою взаємодії, сприяє формуванню в дошкільників цілісної картини Всесвіту.

Отже, *специфіка інтегрованих занять* полягає в більш складній структурі, яка охоплює декілька компонентів, а не один, як в одновидових заняттях. За М. Лазаревою, між компонентами структури виникають різні зв'язки і відношення, які співвідносяться зі способами інтеграції («склеювання», «симбіоз», «розмивання», «підпорядкування», «зняття», «ретрансляційне сполучення». Способи інтеграції мають дві характеристики: типи відношень між компонентами структури (рівність чи нерівність), ступінь взаємопроникнення компонентів (сила інтеграції) [8].

Структура інтегрованих занять відрізняється: чіткістю, компактністю, стислістю, логічною взаємообумовленістю пропонованого дітям матеріалу на кожному етапі заняття, значною інформативною місткістю матеріалу. У формі інтегрованих занять доцільно проводити узагальнювальні заняття, на яких буде розкрито проблеми, найважливіші для двох або декількох напрямів (розділів, ліній) програми.

Максимально допустиме навчальне навантаження для дошкільників визначається чинними нормативними документами МОН України. Отже, *тривалість інтегрованого заняття для дітей дошкільного віку не може перевищувати ustaleni normi*. Пояснення вихователів щодо складності проведення такого виду занять і бажання «втиснути» якомога більше інформації лише свідчить про методичну беспорядність (можливо, й безграмотність) щодо організації навчальної діяльності дошкільників.

Звісно, інтегроване заняття вимагає від вихователя ретельної підготовки та професійної майстерності. Технологія інтегрованих занять може бути різною, проте в будь-якому випадку необхідне їхнє попереднє моделювання.

Закономірності інтегрованого заняття: усе підкорено авторському задуму; об'єднується основною думкою (стрижень заняття); складає єдине ціле, етапи заняття — це фрагменти цілого; етапи і компоненти заняття перебувають у логіко-структурній залежності; обраний для заняття дидактичний матеріал відповідає задуму (за Н.Гавриш, І.Кіндрат) [6, 11].

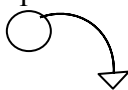
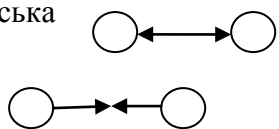
Отже, особливістю інтегрованого заняття є те, що воно ґрунтується на одній головній або домінантній діяльності, ідеї (понятті, явищі), яка є стрижнем заняття. Усе інше лише допомагає глибше зрозуміти головний зміст заняття. Скористаємось порівняльним аналізом традиційного та інтегрованого заняття, який вказує на істотні відмінності як у цілях, так і у способах реалізації цих цілей за традиційною та інтегрованою моделлю заняття (таблиця 1.1) [6].

Таблиця 1.1

Зіставлення предметного та інтегрованого заняття

(за І.Кіндрат)

Критерії аналізу	Ознаки традиційного (предметного) заняття	Ознаки інтегрованого заняття
Змістова спрямованість	Односпрямоване	Різнострамоване
Мета	Формування та розвиток знань, умінь і навичок	Збагачення досвіду пізнання
Тема	Не принципово	Є стрижнем інтеграції змісту
Структура	Чітко визначена, жорстка	Гнучка

Модель взаємодії дорослого дитини	Центрована на дорослому 	Партнерська
Провідна ідея	Як правило, дітьми не усвідомлюється	Визначальна (стрижнева, смислоутворювальна) в організації навчально-пізнавальної діяльності
Способи організації	Фронтальні, підгрупові	Варіативні в межах одного заняття
Стиль взаємодії	Суб'єкт-об'єктний	Суб'єкт – суб'єктний
Засоби навчання	Переважно дидактичні засоби	Спільна пізнавальна та творча діяльність педагога та дітей на основі широкого спектру засобів
Провідний метод	Пояснювально-ілюстративний	Проблемні, інтерактивні

Як видно з таблиці 1, у ході предметного заняття вирішуються завдання однієї галузі знань, на противагу цьому інтегроване заняття уможливорює формування системного знання, оскільки задіює елементи знань із різних освітніх напрямів (розділів, ліній).

У практиці роботи з дітьми зазвичай є й інтегровані цикли занять, які можуть конструюватися по-різному: цикл занять може складатися з занять, які вибудовані в певній послідовності відповідно до рівня освітніх зв'язків (наприклад, заняття з ознайомлення з довкіллям та з образотворчої чи музичної діяльності). Цикл також може повністю складатися з інтегрованих занять або охоплювати заняття в поєднанні з інтегрованими як узагальнювальними.

Цікавим і пізнавально навантаженим є *інтегрований (тематичний) день*, що передбачає таку організацію пізнавальної діяльності впродовж дня в дитячому садку, коли будь-яка конкретна тема є наскрізною і відбивається не тільки в змісті занять, але й у змісті рухливих, сюжетно-рольових та інших ігор, спостережень на прогулянках та в інших режимних моментах.

Звісно, інтеграція як інноваційне явище в педагогічній практиці ДНЗ, викликає складність щодо впровадження в практику, тому що має ще слабе теоретичне та методичне обґрунтування.

▪ *Підсумуємо.*

Побудова освітнього процесу в ДНЗ на засадах інтеграції забезпечує підвищення рівня ефективності діяльності як керівників, так і педагогів у створенні середовища особистісного розвитку дитини і результативності освітнього процесу в контексті формування дошкільної зрілості випускника дошкільного навчального закладу.

Література

1. Безрукова В.С. Интеграционные процессы в педагогической теории и практике. – Екатеринбург, 1994. – С.15-33.
2. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь. – М. : ТК

- Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 560 с.
3. Енциклопедія освіти / [гол. редактор В.Г. Кремень] / Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
 4. Зырянова С. М. Внедрение интегративных процессов в практику дошкольного образования // Концепт. – 2016. – Спецвыпуск № 02. – ART 76022. – 0,4 п. л. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/76022.htm>.
 5. Интеграция образовательных областей в педагогическом процессе ДОУ /под ред.О.В. Дыбиной. – М. : МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2012. – 80 с.
 6. Кіндрат І.Р. Управління освітнім процесом у дошкільному навчальному закладі на засадах інтеграції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / І. Р. Кіндрат; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». - Луганськ, 2013. - 20 с.
 7. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь/ Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : изд. Центр “академия”, 2000. – 176 с.
 8. Лазарева М. В. Интегрированное обучение детей в дошкольных образовательных учреждениях : дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук: спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / М. В. Лазарева. – М., 2010. – 479 с.
 9. Микерина А.С. Методика познавательного развития детей старшего дошкольного возраста : учебно-методическое пособие / А.С. Микерина. - Издательство «Искра-Профи», 2013. - 106 с.
 10. Прокофьева М. Ю. Интеграция педагогической подготовки будущих воспитателей дошкольных учреждений и учителей начальных классов : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Прокофьева Марина Юрьевна. – Ялта, 2008. – 268 с.
 11. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.
 12. Философський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.